

DR. BODZÁSI BALÁZS

tudományos főmunkatárs

Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Polgári Jogi Tanszék
közjegyző (Budapest)

A KAMATSZABÁLYOZÁS EGYES KÉRDÉSEI A VÁLSÁGOK TÜKRÉBEN

1. A pénz és a kamat fogalma a polgári jogban

Válságidőszakokban rendszeresen kerül a bírálatok középpontjába a kamat, annak léte és mértéke. Így az a kérdés is felmerül, hogy egyáltalán miért kell kamatot fizetni. Annak érdekében, hogy ezekre a kérdésekre választ tudjunk adni, először is azt kell megvizsgálnunk, hogy tulajdonképpen mi is a kamat. Ez természetesen elvezet ahhoz a további kérdéshez, hogy mi is valójában a pénz. A pénz fogalmának, tulajdonságainak és polgári jogi megítélésének vizsgálata meghaladja ennek a tanulmánynak a kereteit, itt csupán a kamattal való szoros összefüggésre utalunk.

A polgári jogi szabályozás és a magánjogtudomány feltűnően keveset foglalkozik a pénzzel, és így a kamattal is.¹ Önmagában a magyar Ptk. rendelkezései alapján nem tudunk választ adni arra a kérdésre, hogy polgári jogi értelemben mi is a pénz, illetve mi a kamat, valamint hogy melyek ezek fő jellemvonásai.² A magyar jogalkotó mentségére szolgáljon, hogy ezekre a kérdésekre a külföldi magánjogi kódexek alapján sem tudnánk egzakt választ adni. Hogy ezt megtegyük, a közgazdasági szakirodalmat kell segítségül hívni.³

¹ Ennél szemléletesebben fogalmaz LESZKOVEN LÁSZLÓ, aki szerint a jogtudomány művelői számára a pénzkötelmek és a kamattartozások világa olyan kincsesbánya, amely kifogyhatatlanul tárja értékeit a kutató elé. Lásd LESZKOVEN LÁSZLÓ: Az idegen pénznemben teljesíthető tartozás utáni késedelmi kamat mértékéről. *Gazdaság és Jog*, 2008/3. szám, 9.

² A pénz dologi jogi elemzéséről lásd GÁRDOS ISTVÁN: *Kié a pénzem? A pénz dologi jogi vizsgálata*. Wolters Kluwer, Budapest, 2016, 247.

³ A közgazdaságtan számára külön kérdés a kamatokra tekintettel a hitelek törlesztőrészletének a meghatározása. Korábban aranyalapú pénzeket használtak, és a számításokhoz felhasznált kamatláb meghatározása során a pénz elértéktelenedésével nem foglalkoztak. Az aranypénzek idején kialakult hiteltörlesztési táblákat azonban – a modern pénz elinflálódásának a veszélye miatt – új módon kell meghatározni. Erről részletesebben lásd KOVÁCS LEVENTE: Hiteltörlesztési algoritmus-típusok, törlesztési karakterisztikák és pénzügyi következményeik. *Gazdaság és Pénzügy*, 2018/3. szám, 286–304.

2. A kamatra vonatkozó nézetek változása az elmúlt évszázadokban

A hitelezésre – elsődlegesen a vállalkozói hitelre – épülő tulajdonosi kapitalizmus időszakában magától értetődő, hogy a kölcsönadott tőke után az adósnak kamatot kell fizetnie. Az elmúlt évtizedek gazdasági növekedése alapvetően a hitelezésre és a hitelpénz használatára épült. Ez azonban az emberiség történelme során korántsem volt mindig így, s emiatt a hitelnyújtáshoz szorosan kapcsolódó kamatra vonatkozó nézetek is eltérően alakultak a különböző történeti korokban.

2.1. Az ókori görög felfogás

A kamattal kapcsolatos nézeteket több évszázadon keresztül ARISZTOTELÉSZ felfogása határozta meg. Arisztotelész szerint természetellenes az, hogy egy közvetítőeszköz – a pénz – gyümölcsöt (kamatot) hozzon. A kamat útján történő pénzszerzés nem a természetben, hanem csaláson alapszik. A kamat szerinte nem más, mint pénzszerzés pénzből, amelynek során azonban a pénzt nem természetének megfelelő módon, vagyis nem arra a célra használják, amire eredetileg szolgált.

Arisztotelész különbséget tett „élő pénz” (más néven „természetes pénz”) és „nem élő pénz” között. Az „élő pénz” a mezőgazdasági termelőknek nyújtott kölcsönt jelentette, amelynél elismerték a kamatkikötést, azzal, hogy a kamatot, illetve a kölcsönt azon időszakot követően kellett visszafizetni (visszaadni),⁴ amikor a jószág szaporulatot hozott.⁵

A mezőgazdasági termelőknek nyújtott kölcsön után számított kamat az ókori Babilonban és Egyiptomban is széles körben elterjedt. Ennek mértéke a kölcsöntőke 1/3-át is elérhette.⁶

Arisztotelész kamattal kapcsolatos elutasító állásfoglalása azt juttatta kifejezésre, hogy a prekapitalista termelési viszonyok között a kamat rendszeridegen elem volt. Ezzel szoros összefüggésben állt az is, hogy a kölcsönnyújtás elsődlegesen fogyasztási célokat szolgált, nem pedig a termelés hatékonyságának és mennyiségének a növelését. A kölcsönt tehát nem azért adták, hogy az adós produktív beruházásokra fordítsa. Az adósok főként nehéz helyzetbe került mezőgazdasági termelők voltak. A korabeli erkölcsi felfogás szerint pedig aki bajban van, annak kamatmentes kölcsönre van szüksége, hiszen a kamatozó kölcsön csak még rosszabb

⁴ A kölcsön tárgya lehetett termény vagy jószág is, nem feltétlenül pénz.

⁵ MÜLLER, KLAUS: *Geld. Von den Anfängen bis heute*. Ahriman-Verlag, Freiburg, 2015, 349.

⁶ Ez 33,33 százalékos kamatlábat jelentett. Lásd MÜLLER: i. m., 349.

helyzetbe taszítaná. Ebből a szempontból Arisztotelész kamattal kapcsolatos álláspontja következetesnek és logikusnak tekinthető.⁷

A korabeli negatív erkölcsi megítélés ellenére azonban az ókori görög városállamokban is megindult az a folyamat, amely a mezőgazdasági termelők eladósodásához és a földek elzálogosításához vezetett. A pénzkölcsön utáni kamat akár 36 százalék is lehetett. Terjedt az adósrabszolgaság, miközben folyamatosan szűkült az a társadalmi réteg, amely a vagyon növekvő része felett rendelkezett. Egy idő után pedig bekövetkezett a pénzügyi rendszer összeomlása, amely háborúkhöz és az ókori görög kultúra virágkorának a végéhez vezetett.⁸

2.2. A középkor első évszázadai

A középkori skolasztikus filozófia Arisztotelész felfogásának és a Bibliának az összehangolására törekedett. Az így született nézetrendszernek természetesen illeszkednie kellett a feudális termelési viszonyokhoz.

A korai középkorban a kamattal szembeni elutasítás elevenen élt tovább, a kamatot tulajdonképpen a lopás egyik formájának tartották. Ezt a nézetet tükrözte 825-ben I. Lothár királynak (utóbb császárnak) az a rendelkezése is, amellyel ismét megerősítette Nagy Károly császár 789-ben kiadott törvényét. Eszerint aki kamatot szed, azt ki kell közösiíteni az egyházból, és fogságba kell vetni.⁹

Néhány évszázaddal később a pápák is megtiltották a kamatszedést. Az általános kamattilalmat 1179-ben a III. Lateráni Zsinat mondta ki. A zsinati határozat 25. cikkelye szerint aki kamatot szed, attól még az egyházi temetést is meg kell tagadni. További intézkedéseket foganatosított az uzsorásokkal szemben 1215-ben a IV. Lateráni Zsinat.

Az érett középkor filozófusainak – így mindenekelőtt ALBERTUS MAGNUSnak (1193–1280) és AQUINÓI SZENT TAMÁSNAK (1225–1274) – a pénzzel és a kamattal kapcsolatos elmékedései Arisztotelész nézeteire épültek. Ennek alapján utasította el Aquinói Szent Tamás a kamatot, amellet, hogy mind az árucserre, mind pedig a kölcsönnyújtás és a kölcsön visszaadása során is megkövetelte az egyenértékűséget.¹⁰ A kamatot munka nélkül, érdemtelenül és jogtalanul szerzett jövedelemnek tekintette.

⁷ MÜLLER: i. m., 349.

⁸ WALKER, KARL: *Geld in der Geschichte*. Nikol Verlag, Hamburg, 2017, 13–15.

⁹ MÜLLER: i. m., 350.

¹⁰ Részletesebben lásd ZSUGYEL JÁNOS: Közgazdasági gondolatok Luther Márton életművében. *Közgazdasági Szemle*, 2017. október, 1081–1082.

A középkori kamattilalomra azonban nem lehet egyszerűen etikai kérdésként tekinteni. Fontos kiemelni azt is, hogy a hitelezés bővülése a gazdasági életre, a termelésre ösztönzőleg hatott volna, ami azonban a feudális uralkodó réteg pozícióját veszélyeztette, hozzájárulva a polgárság megerősödéséhez.¹¹

Az egyházi kamattilalom ellenére a pénzkölcsönzés és a kamatszedés a középkorban is jelen volt, csak a hagyományostól eltérő jogi formát öltött. A pénzgazdálkodás fejlődésével a kereskedők egyre több olyan jogi megoldást fejlesztettek ki, amellyel az egyházi kamattilalmat meg tudták kerülni.¹² Az egyik ilyen elismert és a 12. századtól széles körben elterjedt atipikus hitelnyújtási mód az ún. járadékvétel (*Rentenkauf*) volt. Nem vonatkozott azonban a kamattilalom a tengeri kölcsönre és a társaságba (*commenda*) bevitt tőkére sem.¹³

Ha a *commenda* keretében folytatott vállalkozási tevékenység sikeres volt, a kölcsönadó visszakapta a kölcsönösszeget, és részesült a nyereségből, vagy egy előre meghatározott kamatot kapott. A profitból való részesedés, illetve a kamat a kockázatért való ellentételezésnek számított, ezért nem tekintették a tengeri kölcsönt sem az egyházi kamattilalomba ütköző ügyletnek. Általában azokat az ügyleteket nem tekintették uzsorának, amikor a kölcsönt nyújtó a befektetéséért a nyereségből és a veszteségből is részesedett.¹⁴

Ezek az atipikus hitelnyújtási formák különösen a 12. századtól terjedtek el széles körben. Ez arra a fontos körülményre is visszavezethető, hogy Európában a 11. század közepétől a klíma kedvezőbbre fordult,¹⁵ ami a mezőgazdasági termelés fellendüléséhez¹⁶ és a népességszám gyarapodásához vezetett.¹⁷ Ezt számos technológiai újítás (pl. a nehézeke vagy fordítóeke, a borona, a lovak patkolása, a foga-

¹¹ MÜLLER: i. m., 351.

¹² FÖLDI ANDRÁS (szerk.): *Összehasonlító jogtörténet*. 4. kiadás, ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2020, 551.

¹³ MEYER, JUSTUS: *Haftungsbeschränkung im Recht der Handelsgesellschaften*. Volume I. Springer Verlag, Berlin–Heidelberg, 2000, 56.

¹⁴ SÁNDOR ISTVÁN: *Tanulmányok a társasági jog területéről*, Patrocinium Kiadó, Budapest, 2015, 110.

¹⁵ Ez az éghajlati változás azt jelentette, hogy 950 és 1250 körül az északi féltekén a hőmérséklet megemelkedett. Nyugat-Európában ezt volt a leghosszabb jótékony éghajlati periódus a „római klímaoptimum” (RCO) óta. Ez a meleg időszak meglehetősen kedvező feltételeket teremtett a mezőgazdaságban.

¹⁶ A főbb gabonák terméseredményei a 12–13. századra a Karoling-korinak két-háromszorosára emelkedtek. Erről lásd NAGY BALÁZS: A gazdasági fellendülés kiindulópontja: a mezőgazdaság. In: KLANICZAY GÁBOR (szerk.): *Európa ezer éve: A középkor*. I. kötet. Osiris Kiadó, Budapest, 2004, 226.

¹⁷ Egyes becslések szerint Európa népessége 1050 körül 46 millió fő lehetett, amely 1300-ra 73 millió-ra nőtt. Lásd ENGEL PÁL: *Beilleszkedés Európába a kezdetektől 1440-ig. Magyarok Európában I*. Háttér Lap- és Könyvkiadó, Budapest, 1990, 126.

tolás új módja a szügyhám helyett, a vasszerszámok elterjedése) is elősegítette.¹⁸ A mezőgazdaságban létrejött többlet pedig a kereskedelmet, így a távolsági kereskedelmet is fellendítette. A nemzetközi kereskedelem olyan mértékben élénkült meg, amely változás forradalminak is nevezhető. Európa sok évszázad után ismét fontos piaccá vált a Kelet számára, mert volt pénze, és volt áru kínálata. A belső piac és a nemzetközi kereskedelem élénkülésének hatására az addig kezdetleges városiasodás 1050 táján hirtelen felgyorsult. Több régióban a semmiből születtek új városok, például Flandriában, amely textilipara folytán kezdettől a fejlődés élén járt.¹⁹

2.3. A járadékvétel

A járadékvétel az észak-német kereskedővárosokban az 1150-es évektől terjedt el a gazdasági életben.²⁰ Az ingatlan tulajdonosa – mint eladó – egy pénzösszeg ellenében arra vállalt kötelezettséget, hogy bizonyos időszakonként meghatározott pénzösszeget (járadék, *Rente*, *Gült*) fizet a kölcsönnyújtónak. A kölcsönnyújtó ebben az ügyletben a *Rente* megvásárlója volt, vagyis egy meghatározott pénzösszeg ellenében járadékot vásárolt magának, amelynek egy ingatlan volt a biztosítéka.²¹ Fontos kiemelni, hogy a járadékfizetési kötelezettség akkor is fennmaradt, ha időközben az ingatlant átruházták. A *Rente* mint dologi adósság és mint dologi jog a tulajdonosváltás ellenére is az ingatlant terhelte.²² A *Rente* jogosultját emellett elsőbbségi kielégítési jog illette meg az ingatlanra vezetett végrehajtási eljárás, valamint a *Rente* eladója (a tulajdonos) ellen indított felszámolás (*Konkurs*) során.²³

¹⁸ A mezőgazdasági termelésnek a 11–12. században végbement sokoldalú átalakulását, a földművelés hatékonyságának a megnövekedését az első „agrárforradalomnak” is nevezik. Ezzel a földhasználat új módjainak (két-, illetve háromnyomásos gazdálkodás) az elterjedése is együtt járt. Lásd ENGEL: i. m., 126–127.

¹⁹ ENGEL: i. m., 128–129.

²⁰ Elsőként a Hansa-kereskedővárosokban jelent meg (Lübeck, Köln). Svájcban mind a mai napig létezik (*Gült*). A *Gült* – a német *Grundschuldh*hoz hasonlóan – az ingatlan önálló terhe, egy önálló korlátolt dologi jog, amely a terhelt ingatlanra korlátozódó helytállási kötelezettség. Erről lásd BUCHHOLZ, STEPHAN: *Abstraktionsprinzip und Immobilienrecht. Zur Geschichte der Auflassung und der Grundschuld*. Klostermann Verlag, Frankfurt a. M., 1978, 72.

²¹ A középkori jogászok kiemelték a *Rente* és a jelzálogkölcsön-ügylet közötti különbségeket. A városi jogok ezt a különbséget tovább mélyítették, a *Rentét* ugyanis az adásvételekhez sorolták. Ezáltal a *Rente* és a tulajdonátruházás közötti hasonlóságok kerültek előtérbe. Lásd BUCHHOLZ: i. m., 74.

²² A dologi és a kötelmi adósság összekapcsolódására csak később, a római jogból ismert jelzálogjog (*Hypothek*) befolyásának hatására került sor. BUCHHOLZ: i. m., 75.

²³ BUCHHOLZ: i. m., 73., 75.

Kezdetben a járadékvételt nem lehet megszüntetni. Ezért örökjáradéknak (*Ewiggeld*) vagy örök kamatnak (*ewiger Zins*) is nevezték.²⁴ Ez alól ugyanakkor már a 13. század utolsó harmadában kivételt tettek, amit utóbb a városi jogok megerősítettek. A visszavásárlásra kezdetben az eredeti vételáron került sor, a 14. századtól azonban már lehetőség volt arra is, hogy a jogosult az eredeti vételár meghatározott mértékben megemelt összegére tartson igény, vagyis a kamattal növelt összeget kérhette az ingatlan tulajdonosától.²⁵

A *Rentét* csak az adós (a tulajdonos) mondhatta fel. A *Rentenkauf* klasszikus formája nem tette lehetővé a jogosult számára a felmondást.²⁶ A felmondási jog hiányát a járadékhoz való jog átruházhatósága kompenzálta. A járadék iránti jog (jogcím) átruházhatósága hozzájárult ennek a jognak az önállósodásához, amely a járadék vevője (a kölcsönnyújtó) és a kötelezett (az ingatlan tulajdonosa) közötti kapcsolat lazulásához vezetett. A *Rente* rugalmassága lehetővé tette, hogy ez a jogintézmény számos különböző jogviszonynak is tárgya lehessen (pl. elzálogosítás). Ez az ingatlanpiac és az ingatlanhoz kapcsolódó reálhittel fejlődéséhez is hozzájárult.

Mivel az időszakonként fizetendő járadékrészekbe a kamatot előre bekalkulálták,²⁷ ezzel a megoldással meg tudták kerülni az egyházi kamattiltalmat, aminek köszönhetően a járadékvétel széles körben elterjedt.²⁸ Nem véletlen, hogy voltak, akik elítélték ezt az ügyletet.²⁹

A járadékvétel terjedésével együtt egyre több gondolkodó ismerte el – bizonyos feltételek mellett – a kamat jogosságát. Így például ANTONIN (ANTONINUS) VON FLORENZ (1389–1459) olasz domonkosrendi szerzetes, firenzei érsek, aki arról írt, hogy egy kölcsönügyletnél a kölcsönösszeg időben később sorra kerülő visszafize-

²⁴ Lehetőség volt azonban arra is, hogy a *Rente* csak a járadék jogosultjának az élete végéig álljon fenn.

²⁵ BUCHHOLZ: i. m., 76.

²⁶ BUCHHOLZ: i. m., 76–77.

²⁷ A *Rente* esetében ezt nem kamatnak nevezték, hanem a tőkeösszeg (adott esetben örök időre szóló) átadásáért fizetendő árnak. Kezdetben ennek mértéke évente 10 százalék vagy akár még ennél is magasabb volt. A 14. századtól azonban a kereskedelem további bővülése, valamint a forgalomban lévő pénz mennyiségének a növekedése miatt 5-6 százalékra csökkent ennek a tételnek a mértéke. Ha azonban a kötelezett az esedékes járadék megfizetésével késedelembe esett, az esedékessé vált összeg kétszeresét kellett megfizetnie. Lásd BUCHHOLZ: i. m., 76.

²⁸ A *Rente* azonban mindig is megmaradt a városi polgárok jogintézményének. Sem idegenekre, sem nemesekre, sem pedig papokra nem lehetett a *Rentét* átruházni. További korlátozásokat tartalmaztak a földbirtokok öröklését szabályozó rendeletek. Mindez a földbirtoknak a feudális társadalomban betöltött szerepével és a földbirtokra vonatkozó szabályozással állt összhangban. Erről lásd BUCHHOLZ: i. m., 74.

²⁹ MÜLLER: i. m., 351. Többek között HENRICH VON GENT (GENTI HENRIK) (1207–1293) francia teológus is elutasította a járadékvételt.

tése esetén a kölcsönnyújtó magasabb összegre tarthat igényt, mint az időben korábbi visszafizetés esetén.³⁰

2.4. Luther és Kálvin kamattal kapcsolatos nézetei

A korábbi egyházi szemlélet azonban tartósan tovább élt. Ez jelenik meg még LUTHER MÁRTON (1483–1546) írásaiban is, aki a kölcsönnyújtás keresztényietlen módjának tekintette a pénzkölcsönt, ha az kamat fejében történt, amelyet uzsorának tekintett, és elítélt. Ezalól annak ellenére sem adott felmentést, hogy a 16. század elejére a pénzkölcsönzés általánossá vált. Luther is Arisztotelészre hivatkozott és egy 1540-ben megjelent írásának már a címében is kiemelte, hogy a papság köteles az uzsorások ellen prédikálni. Azt azonban kiemelte, hogy különbséget kell tenni az uzsoraszedés és a tisztességes haszonszerzés között.³¹

A kamattal szembeni kritikus hozzáállás döntően akkor kezdett el megváltozni, amikor az árutermelés és a pénzgazdálkodás jelentős fejlődésnek indult, és megjelentek, majd kibontakoztak a kora kapitalista gazdasági viszonyok. Ez már az egyházi felfogásra is hatással volt, hiszen a katolikus egyház mindinkább haszonélvezőjévé vált a kamatfizetésnek.³²

Ezzel a megváltozott szemlélettel közelítette meg a kamatfizetés kérdését KÁLVIN JÁNOS (1509–1564). Ő abból indult ki, hogy a kölcsönvett pénzből földet vagy házat lehet venni, amely hasznot hajt. Kálvin felfogásában tehát a pénz már tőkévé alakult át, amelyet hasznot hajtóan lehetett befektetni. Kálvin ennek mentén elismerte a kamatfizetés jogszerűségét, ami szerinte nem állt ellentétben a keresztény tanításokkal. Azt azonban ő is kiemelte, hogy a kamat felső határát meg kell határozni, és az uzsorát tiltani kell. Kálvin kamattal kapcsolatos nézete jól tükrözte a megváltozott gazdasági viszonyokat.³³

2.5. A kibontakozó kapitalizmus kora

A korai kapitalizmus kibontakozásakor az ezzel foglalkozó gondolkodók fokozatosan a megváltozott termelési viszonyok alapvető elemének kezdték tekinteni a kamatot. A merkantilizmus időszakában már nem az volt a központi kérdés, hogy

³⁰ MÜLLER: i. m., 352.

³¹ ZSUGYEL: i. m., 1084–1086. Ez is azt tükrözi, hogy Luther felfogását már nem az egyház valamennyi életszféréra kiterjedő illetékességének tudata határozta meg.

³² MÜLLER: i. m., 352.

³³ MÜLLER: i. m., 353.

meg kell-e engedni, vagy pedig tilalmazni kell a kamatszedést, hanem a kamat lényegi, jellegadó sajátosságait kezdték el vizsgálni. Ezzel egyidejűleg bontakozott ki az a nézet, amely szerint a pénzt nem otthon kell őrizni, hanem hagyni kell, hogy dolgozzon. Ez azt jelentette tehát, hogy a pénzt tőke formájában be kell fektetni, amely így hozzájárul a növekedéshez. A kamatra pedig egyre inkább mint jövedelemforrásra kezdtek tekinteni (JOHN LOCKE), amely a kereskedelmi profit egyik eleme (DAVID HUMME, JOSEPH MASSIE).³⁴

Még tovább lépett ADAM SMITH (1723–1790), aki úgy írta le a kamatot, mint amit azért fizet az adós ellenszolgáltatásként a hitelezőnek, hogy a kölcsön által lehetőséget kapjon profitra szert tenni. Ennek a profitnak nagy része az adóst illeti, hiszen a kockázatot ő viseli, és a befektetéssel járó fáradtság is őt terheli. A profit egy része azonban a kölcsönnyújtót illeti, mivel ő biztosította a lehetőséget az adós számára, hogy profitra tegyen szert. Ennek alapján Smith álláspontja szerint a kamat a profitból származik, amelyet az adós a kölcsönadott pénzösszeg segítségével hoz létre.³⁵

DAVID RICARDO (1772–1823) szerint a kamatláb a profitrátától, valamint a kereslet–kínálat viszonyától függ. Ezt a nézetet vallotta JEAN-CHARLES-LÉONARD SIMONDE DE SISMONDI (1773–1842) svájci közgazdász és történész is, aki ennek alapján ellenezte, hogy az állam jogi szabályozás útján határozza meg a kamat mértékét.³⁶

A 19. század első harmadára általánossá vált az a nézet, amely szerint a kamat a vállalkozói bevétel, illetve profit egy része. Ezt fejlesztette tovább JEAN BAPTISE SAY (1767–1832) francia közgazdász, aki a kamatot szintén a tőke mint termelési tényező jövedelmének tekintette. Aki tehát a tőke tulajdonosa, az jogosult a kamatra is.

NASSAU WILLIAM SENIOR (1790–1864) angol közgazdász a tőkejövedelmek igazságos voltát azzal próbálta igazolni, hogy a tőketulajdonosok fogyasztásuk egy részéről lemondanak. A kamat esetében is erről van szó, vagyis a kamat is azért illeti meg a tőketulajdonost, mert a kölcsönadott pénzzel saját fogyasztásának egy részéről lemondott. A tőke ennek az önmegtartóztatásnak köszönheti a létét, melyet emiatt Senior önálló termelési tényezőnek is tekintett. A profit pedig az önmegtartóztatás jutalma.³⁷

Az évszázados tilalmak, valamint a vallási és erkölcsi elutasítást követően a kamat a 19. század első felében pozitív morális tartalmat nyert, amelyet erkölcsi értelemben is legitimáltak.

³⁴ MÜLLER: i. m., 354.

³⁵ MÜLLER: i. m., 354.

³⁶ MÜLLER: i. m., 354.

³⁷ MÜLLER: i. m., 355.

2.6. A 20. századi közgazdasági nézetek

EUGEN VON BÖHM-BAWERKS (1851–1914) osztrák közgazdász, az ún. szubjektív értékelmélet képviselője arra hívta fel a figyelmet, hogy különbséget kell tenni a jelenben meglévő, valamint a jövőben létrejövő javak értéke között. A jelen érték mindig magasabb, mint a jövőbeni érték, a tőke utáni kamat pedig a jelenbeli, valamint a jövőbeni érték közötti különbség formájában jelentkezik. A kamat tehát egy olyan felár, amelyet az adós a jövőbeni jószág alacsonyabb értéke miatt fizet, a jelenbeli jószág magasabb értéke alapján. A nevéhez fűződő határhaszon-elmélet szerint tehát a kamat a jelen meglévő, valamint a jövőben létrejövő javak értéke közötti különbségen alapszik, vagyis azon, hogy a magasabb értékű jelenlegi javakat alacsonyabb értékű jövőbeli javakra cseréljük.³⁸

A 20. század egyik kiemelkedő közgazdásza, az ugyancsak osztrák JOSEPH SCHUMPETER (1883–1950) számára a kamat – miként a nyereség is – a fejlődés és a növekedés egyik jelensége. A profit ellenszolgáltatás azért, hogy a vállalkozó a rendelkezésére álló termelési tényezőket célszerűen és előnyösen kombinálja. Ez a quasi járadék azonban eltűnik, ha a gazdasági fejlődés leáll. Schumpeter különbséget tesz a termelési tevékenység során keletkező nyereség, valamint a pénzkölcsönzéshez kapcsolódó kamat között. Amíg a vállalkozói nyereség a fejlődés eredménye, gyümölcse, addig a kamat inkább fékezője a fejlődésnek. Ezt a féket Schumpeter azonban gazdaságilag szükségszerűnek tartja, amelyre mint a vállalkozói nyereséget terhelő speciális adóra tekint. Felfogása szerint tehát a kamat egy sajátos magánadó.³⁹

A 20. században meghatározóvá vált neoklasszikus közgazdasági iskola képviselői szerint a kamatláb az az ár, amely egyensúlyt teremt a megtakarítások és a beruházások között. Az egyensúlyi modell szerint emiatt nincs is szükség tudatos kamatpolitikára. A mesterségesen bevezetett kamatláb ugyanis önpusztítóan hat. A kamatnak erről az önmagát szabályozó, kiegyensúlyozó szerepéről vallott felfogás az 1929–1933-as nagy gazdasági világválságig világszerte dogmaként érvényesült.⁴⁰

JOHN MAYNARD KEYNES (1883–1946) volt az első nagy tekintélyű polgári közgazdász, aki elvetette a kamatról a neoklasszikus közgazdászok által vallott elméletet. Keynes nevéhez fűződik a kamat(láb) likviditási preferenciaelmélet. Eszerint minél nagyobb az emberek vágya, hogy készpénzt tartsanak, annál magasabb lesz a kamatláb, amelyet azért kérnek, hogy megváljanak a készpénzüktől. A kamatláb

³⁸ MÜLLER: i. m., 356.

³⁹ MÜLLER: i. m., 356.

⁴⁰ MÜLLER: i. m., 356.

szerinte tehát az az ár, amely egyensúlyba hozza a gazdagság készpénz formájában való birtoklásának óhaját a ténylegesen rendelkezésre álló készpénzmennyiséggel. Ha korlátozott a likviditás iránti igény bérek fizetésére, mert a visszaeső üzleti aktivitás csökkenti a bérköltséget, az mérsékli a kamatlábat, ez viszont kedvez a befektetéseknek.⁴¹

A kamat tehát Keynes szerint is ellenszolgáltatás, amelyet azonban nem a fogyasztásról való lemondásért, hanem a készpénztől való megválásért kell megfizetni. Ha pedig a kamatlábat nem a megtakarítások és a befektetések közötti egyensúly határozza meg, akkor a kamatautomatizmus sem érvényesül. Ebből logikusan következett az állami kamat- és pénzpolitika iránti cselekvési igényt, amelyet először Keynes fogalmazott meg.⁴²

2.7. Részösszefoglalás

A kamatra vonatkozó különböző nézetek alapján jól látható, hogy a modern ipari kapitalizmus kialakulása, valamint a vállalkozói hitel megjelenése óta egyértelmű a gondolkodók számára, hogy a vállalkozóknak az idegen tőkéért kamatot kell fizetniük, amit meg kell termelniük. A saját tőke vonatkozásában is megjelenik a többszörözés, a gyarapítás iránti igény, az idegen tőke használatáért fizetendő kamat teljesítésére vonatkozó kötelezettség azonban még ennél is kényszerítőbb. Az ugyanis, ha az adós nem tesz eleget a kölcsön visszafizetésére vonatkozó kötelezettségének – ideértve a kamatfizetési kötelezettséget is –, a tulajdona elvesztését vonhatja maga után.⁴³

Válságok idején rendszeresen felmerül az igény arra vonatkozóan, hogy a hitelezők és az állam enyhítsen a kölcsön visszafizetésére, valamint a kamat megfizetésére vonatkozó kötelezettségen. A valódi problémát azonban nem a kamatfizetési kötelezettség okozza, hanem az, hogy a vagyon és a jövedelmek elosztása a társadalmon belül és az egyes országok között rendkívül egyenlőtlen.⁴⁴ Válságok esetén pedig ez az egyenlőtlenség még tovább mélyül.

Ennek tudatában azonban a kamatra vonatkozó kritikák csupán a felszínt érintik és csak tüneti kezelést próbálnak nyújtani. A kapitalista gazdaság alapját képező növekedési kényszer ugyanis akkor is megmaradna, ha nem kellene kamatot

⁴¹ Részletesebben lásd KEYNES, JOHN M.: *A foglalkoztatás, a kamat és a pénz általános elmélete*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1965, 190.

⁴² MÜLLER: i. m., 357.

⁴³ MÜLLER: i. m., 357.

⁴⁴ Részletesebben lásd ATKINSON, ANTHONY B.: *Egyenlőtlenség – Mit kellene tennünk?* Kossuth Kiadó, 2017, 396.

fizetni. Megmaradna a profit iránti igény is, valamint a hitelpénz és a pénztöbbszörözés mint öncél.⁴⁵

A kamatot emellett a gazdasági válságok okozójának sem tekinthetjük. A 2008-as pénzügyi válság épp arra világított rá, hogy az alacsony kamatszint ugyan megkönnyítette a hozzáférést az olcsó hitelekhez, de a válságot nem ez okozta. A fő problémát így a kamat megszüntetése önmagában nem oldaná meg.⁴⁶

3. A kamat szabályozása a magyar polgári jogban

3.1. A kamatra vonatkozó szabályok a történeti magyar magánjogban

Történeti magánjogunk időszakában a kamatfizetési kötelezettséget a pénztartozás járulékos kísérőjének tekintették. Minden pénztartozást – bármilyen jogcímen keletkezett is – kamatfizetési kötelezettség terhelt. Különbséget csak abból a szempontból tettek a különböző pénztartozások között, hogy ez a kamatfizetési kötelezettség a tartozás mely létszakában következett be. Volt olyan pénztartozás, amelynél az adós a tartozás keletkezésének napjától, más esetekben azonban csak a lejárat napjától kezdve tartozott jogszabály erejénél fogva kamatot fizetni. Voltak azonban olyan pénztartozások is, amelyeknél ez a kötelezettség csak az adós késedelembe esésének időpontjában állt be.⁴⁷ A kezdő időpont tehát különböző lehetett, de valamikor valamennyi pénztartozásnál megkezdődött a törvényes kamatfizetési kötelezettség.

A korabeli magánjog szerint mind jogügyleti kamat, mind pedig késedelmi kamat csak pénztartozást terhelt. A jogügyleti kamat esetében egyetlen kivételt ismert el a régi magyar magánjog: a nempénzbeli kölcsönt. Ebben az esetben a hitelezés ellenértékének kamatszerű megállapítása megfelelt az ügylet természetének. Nempénzbeli kölcsön esetén azonban kamat csak akkor járt, ha azt a szerződés

⁴⁵ MÜLLER: i. m., 357–358.

⁴⁶ Ezt támasztja alá, hogy az Eurózónában 2012 és 2013-ban 0 százalék volt az Európai Központi Bank által közzétett kamatláb, 2013 és 2022 között pedig 0 százalék alá esett, vagyis negatív volt az alapkamat. Részletesebben lásd: https://www.ecb.europa.eu/stats/policy_and_exchange_rates/key_ecb_interest_rates/html/index.hu.html

⁴⁷ Annál a néhány kivételes tartozásnál, amelynél még a késedelem sem idézte elő a kamatfizetési kötelezettséget, a perindítás napjától járt kamat, legkésőbb azonban (perköltségnél) az ítéleti teljesítési határnaptól. Lásd BÁTOR VIKTOR: Pénztartozás. Kamat. In: SZLADITS KÁROLY (főszerkesztő): *A magyar magánjog. Harmadik kötet. Kötelmi jog általános rész.* Grill Károly Könyvkiadóvállalata, Budapest, 1941, 332.

előírta. Más esetben azonban, ha az adós nem pénzzel tartozott, a nempénzbeli tartozás után nem lehetett kamatot kikötni.⁴⁸

3.2. Kamatszabályozás és annak változásai a szocialista időszakban

A Polgári Törvénykönyvről szóló 1959. évi IV. törvény (a továbbiakban: 1959-es Ptk.) 232. § (1) bekezdésének eredeti normaszövege szerint az állampolgárok egymás közötti szerződési viszonyában kamat – ha jogszabály kivételt nem tesz – csak kikötés esetében járt. Kamatos kamatot pedig nem lehetett érvényesen kikötni.

A (2) bekezdés azt rögzítette, hogy a kamat mértéke – ha jogszabály kivételt nem tesz, vagy a felek alacsonyabb mértékben nem állapodnak meg – évi 5 százalék. A (3) bekezdés ezt azzal egészítette ki, hogy eltérő jogszabályi rendelkezés hiányában a kamat kikötése az 5 százalékot meghaladó részében semmis.

Az 1959-es Ptk. tehát lehetővé tette kamat kikötését az állampolgárok egymás közötti szerződéses viszonyában. A szocialista szervezetek terven alapuló viszonyában a fizetési késedelem jogkövetkezményeiről külön jogszabály rendelkezett.⁴⁹

A kódex abból indult ki, hogy a kamat a mástól kapott pénzösszeg használatáért járó ellenérték, amely megilleti a hitelezőt, mert pénze használatáról lemond. A miniszteri indokolás arra is utalt, hogy a kamat igen hatásos ösztönző a pénztartozások pontos teljesítésére. Emellett azonban az indokolás azt is kiemelte, hogy a polgárok között a kölcsönzés a népi demokrácia társadalmában többnyire fogyasztási és nem termelési jellegű, és általában a baráti vagy rokoni szívesség sarkallja, ezzel pedig kevésbé fér össze a használati díj megkövetelése.⁵⁰

Ezzel összhangban az állampolgárok egymás közötti szerződéses viszonyában a pénztartozás után csak külön kikötés esetében kellett ügyleti kamatot fizetni. Külön kamatkikötés esetén is figyelemmel kellett lenni azonban az 5 százalékos kamatmaximumra. Jogszabály ugyanakkor magasabb mértéket is megállapíthatott, amelyre főleg akkor került sor, amikor a kamat speciális funkciót töltött be (pl. a

⁴⁸ Ha a felek nem pénzbeli tartozás esetén kamatszerű szolgáltatást írtak elő, az valójában nem kamatnak, hanem kötbérnek minősült. Lásd BATOR: i. m., 333.

⁴⁹ Szocialista szervezetek közötti szerződéses viszonyokban tervgazdaságban a szolgáltatás és az ellenszolgáltatás között időbeli eltolódás nem volt lehetséges. Erről lásd: *A Magyar Népköztársaság Polgári Törvénykönyve. Az 1959. évi IV. törvény és a törvény javaslatának miniszteri indokolása, továbbá a Polgári Törvénykönyv hatálybalépéséről és végrehajtásáról szóló 1960. évi 11. számú törvényerejű rendelet* (a továbbiakban: Indokolás). Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1963, 257.

⁵⁰ Indokolás, 256.

szocialista szervezetek viszonylatában vagy a magánszemélyeknek nyújtott takarékpénztári kölcsön bizonyos eseteiben).⁵¹

A kamatos kamat kikötését megtiltották, a késedelmi kamat azonban külön kikötés nélkül is járt. A késedelmi kamatról az 1959-es Ptk. 301. § (1) bekezdése rendelkezett. Ennek alapján pénztartozás esetében a kötelezett a késedelembe esés időpontjától kezdve akkor is köteles volt 5 százalék kamatot fizetni, ha a tartozás egyébként kamatmentes, vagy a kamat mértéke ennél alacsonyabb volt. A kamatfizetési kötelezettség akkor is beállt, ha a kötelezett a késedelmét kimentette.

Az 1959-es Ptk. az ügyleti kamat és a késedelmi kamat mellett más kamatfajtát (pl. ún. egyenértéki kamat, perkamat⁵²) nem szabályozott, de nem is tiltott. A miniszteri indokolás kitért rá, hogy az egyenértéki kamat alkalmazásának leggyakoribb esete az volt, amikor a vevő már birtokba lépett, de a vételárát – szerződés feltételeinek megfelelően – még nem fizette meg. Ebben az esetben tehát nem volt szó késedelemről, mert késedelem esetén nem egyenértéki, hanem késedelmi kamat járt. Az egyenértéki kamat indoka az volt, hogy a vevő egyszerre vehette hasznát a kapott szolgáltatásnak és a saját nem teljesített ellenszolgáltatásának. Az ilyen egyenértéki kamatra vonatkozó szabályokat továbbra is lehetett alkalmazni, állampolgárok közötti szerződések esetén azonban ehhez is külön kikötésre volt szükség. Minderre tekintettel az egyenértéki kamat gyakorlati jelentőségét olyan csekélynek ítélték, hogy az 1959-es Ptk.-ban szükségtelennek tartották azt külön is nevesíteni.⁵³

Az általános szabályokat a kölcsön körében az 1959-es Ptk. 527. § (1) bekezdése azzal egészítette ki, hogy ha az adós kamat fizetésére volt köteles, akkor a kamatot negyedévente utólag, illetve akkor kellett megfizetni, amikor a kölcsön visszafizetése esedékessé vált. Ez a szabály azonban diszpozitív volt. A miniszteri indokolás külön is kiemelte, hogy meghatározott körben a kamat előre levonása volt szokásos.⁵⁴

Az 527. § (2) bekezdés alapján a kölcsönből és más hitelezésből eredő kamatkövetelés három év alatt évült el. Az 528. § pedig azt mondta ki, hogy a kölcsönre, valamint a kamatra irányadó szabályokat megfelelően alkalmazni kellett akkor is, ha a hitelező nem pénzt, hanem más helyettesíthető dolgot adott kölcsön.

Összességében megállapítható, hogy bár a szocialista viszonyok között sem hagyományos értelemben vett magántulajdon, sem pedig bankrendszer és üzletszerű hitelezés nem létezett, az 1959-es Ptk. meglehetősen haladó módon szabályozta az ügyleti és a késedelmi kamat intézményeit. Mai szemmel nézve csupán

⁵¹ Indokolás, 257.

⁵² A perkamat az életjáradék és a tartásdíjfizetési kötelezettséghez kapcsolódhatott. Lásd: Indokolás, 257.

⁵³ Indokolás, 257.

⁵⁴ Indokolás, 572.

az ingyenesség vélelme tűnhet szokatlannak, a kamatmaximum előírása azonban korántsem.

Az 1959-es Ptk. 301. §-át 1989-ig többször módosították.⁵⁵ Elsőként az 1977. évi IV. törvény⁵⁶ keretében került sor egy olyan szövegpontosításra, amely a megváltozott gazdaságpolitikai környezettel volt magyarázható. Ez a módosítás az 1959. évi Ptk. 301. § (3) bekezdését érintette, amely ezt követően így szólt: *„Gazdálkodó szervezetek egymás közti viszonyában a fizetési késedelem jogkövetkezményeiről jogszabály eltérően rendelkezhet.”*⁵⁷

Újabb módosításra az egyes polgári jogi szabályok módosításáról szóló 1984. évi 33. törvényerejű rendelet útján került sor. Ekkor az 1959-es Ptk. 301. § (1) bekezdése egyrészt annyiban változott, hogy az eredetileg 5 százalékos törvényes kamatszintet 8 százalékra módosították. Másrészt kikerült a normaszövegből a *„vagy a kamat mértéke ennél alacsonyabb”* fordulat. Az (1) bekezdés ezt követően így szólt: *„Pénztartozás esetében a kötelezett a késedelembe esés időpontjától kezdve akkor is köteles nyolc százalék kamatot fizetni, ha a tartozás egyébként kamatmentes. A kamatfizetési kötelezettség akkor is beáll, ha a kötelezett késedelmét kimenti.”*

Ennél azonban lényegesebb, hogy ekkor iktattak be a 301. §-ba egy új (2) bekezdést, a következő normaszöveggel: *„Ha a felek a szerződésben kamatot kötöttek ki, a kötelezett a szerződéses kamat és a késedelembe eséstől járó évi nyolc százalékos kamat együttes összegét köteles megfizetni.”*

A 301. § (2) bekezdésének újabb módosítására a Polgári Törvénykönyvről szóló 1959. évi IV. törvény módosításáról szóló 1989. évi X. törvény 2. §-a keretében került sor.⁵⁸ A normaszöveg ezt követően így szólt: *„Ha a feleknek a kamat jogszabály vagy szerződés alapján jár, a kötelezett – ha a jogszabály kivételt nem tesz vagy a felek alacsonyabb mértékben nem állapodnak meg – a késedelembe eséstől ennek évi nyolc százalékos kamattal növelt összegét köteles megfizetni.”*

Az 1989. évi X. törvényhez fűzött miniszteri indokolás a kamatfizetéssel kapcsolatban a következőket rögzítette: *„Pénztartozás késedelmes teljesítése esetén a javaslat húsz százalékban állapítja meg a kamat mértékét. Ezt akkor is meg kell fizetni, ha a tartozás egyébként kamatmentes. Abban az esetben pedig, ha a felek a szerződésben kamatot is kikötöttek vagy ha a kamat jogszabály alapján jár, akkor*

⁵⁵ Ezúton is köszönöm DR. NAGY ÁLMOS LUKÁCS közjegyzőhelyettesnek a módosítások összegyűjtéséhez nyújtott segítséget.

⁵⁶ A Magyar Népköztársaság Polgári Törvénykönyvéről szóló 1959. évi IV. törvény módosításáról és egységes szövegéről szóló 1977. évi IV. törvény. Az 1977. évi Ptk. novella előkészítő anyagai elektronikus formában is elérhetőek az alábbi honlapon: www.ptkiratok.hu

⁵⁷ Ezt utóbb az 1987. évi 11. törvényerejű rendelet 3. §-a módosította.

⁵⁸ A módosítás az 1959-es Ptk. 301. § (1) bekezdését is érintette, a kamat nagyságát ugyanis 8 százalékról 20 százalékra emelték.

késedelmes teljesítés esetén a kikötött, illetve a jogszabály alapján járó kamaton felül a késedelembe eséstől számított évi nyolcszázalékos kamatot kell együttesen megfizetni.”

A fentiek alapján látható, hogy a késedelmi kamat mértékére és számítására vonatkozó új rendelkezést az 1984. évi 33. törvényerejű rendelet iktatta be az 1959-es Ptk. 301. §-ába. Mivel ennek a törvényerejű rendeletnek a miniszteri indokolása sajnos nem áll rendelkezésre, nem állapíthatók meg annak a jogpolitikai indokai, hogy az addigi „felváltó” kamat helyett miért vezettek be egy új kamatszámítási módszert, az ún. „vegyes” kamatot. Az ezzel összefüggő gyakorlati kérdésekre a 3.4. pontban térünk ki részletesebben is.

3.3. Kamatszabályok a hatályos magyar magánjogban

A Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény (a továbbiakban: Ptk.) a piacgazdasági viszonyoknak megfelelően a visszterhesség vélelmét mondja ki. A Ptk. 6:61. §-a alapján a szerződéssel kikötött szolgáltatásért – ha a szerződésből vagy a körülményekből más nem következik – ellenszolgáltatás jár.

Ezzel összhangban rögzíti a Ptk. 6:47. § (1) bekezdése, hogy pénztartozás után – ha e törvény eltérően nem rendelkezik – kamat jár. A (2) bekezdés alapján a kamat mértéke megegyezik a jegybanki alapkamattal. A (3) bekezdés szerint pedig idegen pénznemben meghatározott pénztartozás esetén a kamat mértéke az adott pénznemre a kibocsátó jegybank által meghatározott alapkamat, ha ilyen nincs, a pénzügyi kamat.⁵⁹ Fontos rendelkezést mond ki a (4) bekezdés is, amely szerint a kamat számításakor az érintett naptári félév első napján érvényes kamat irányadó az adott naptári félév teljességéig.⁶⁰

Ennek alapján ha a felek külön nem állapodnak meg abban, hogy a pénztartozás után a hitelezőnek nem jár kamat, akkor az adósnak ügyleti, illetve ún. egyenértéki kamatot,⁶¹ késedelembe esése esetén pedig késedelmi kamatot is fizetnie kell. Ha

⁵⁹ Kérdés, hogy ha nem hagyományos pénzben, hanem például kriptovalutában történik az ellenérték meghatározása, és a felek a szerződésükben nem rendelkeznek az ügyleti kamatról, akkor az ügyleti kamat mértéke hogyan állapítható meg.

⁶⁰ Ez akkor jelenthet problémát, ha a naptári félév alatt többször is változik a jegybanki alapkamat nagysága. 2021. június 23-a és 2022. április 27-e között például havonta emelkedett az alapkamat (2021. június 23-án 0,9 százalék volt, 2022. április 27-én már 5,4 százalék). 2022. június 1-je és 2022. július 27-e között pedig kéthetente emelkedett tovább a jegybanki alapkamat (2022. június 1-én 5,9 százalék volt, 2022. július 27-én azonban már 10,75 százalék).

⁶¹ A Ptk. 6:47. §-a alapján nem csak az érvényes szerződésen alapuló pénzkövetelés esetén kell kamatot (ügyleti kamatot) fizetni. Minden olyan esetben is kamat jár, amikor nincs érvényes szerződéses háttér, de egyúttal hiányzik a pénzhasználat ingyenességének a jogcíme (ez az ún. egyen-

a felek a szerződésükben nem határozták meg a kamat mértékét, de az megállapítható, hogy a hitelező nem ingyenesen nyújtott kölcsönt az adósnak, akkor a kötelezettnek a Ptk. szerinti ügyleti, illetve késedelmi kamatot kell fizetnie.

Mivel ezek a kötelek közös szabályai között található rendelkezések, ezért valamennyi pénztartozásra vonatkoznak. Ugyancsak a kötelmi jog közös szabályai körében található a késedelmi kamatra irányadó rendelkezések egy része is.

A késedelmi kamatra vonatkozóan a Ptk. 6:48. § (1) bekezdése azt mondja ki, hogy pénztartozás esetén a kötelezett a késedelembe esés időpontjától kezdődően a késedelemmel érintett naptári félév első napján érvényes jegybanki alapkamattal – idegen pénznemben meghatározott pénztartozás esetén az adott pénznemre a kibocsátó jegybank által meghatározott alapkamattal, ennek hiányában a pénzügyi kamattal – megegyező mértékű késedelmi kamatot köteles fizetni, akkor is, ha a pénztartozás egyébként kamatmentes volt. A Ptk. 6:48. § (2) bekezdése szerint, ha a jogosultnak a késedelembe esés időpontjáig kamat jár, a kötelezett a késedelembe esés időpontjától e kamaton felül a késedelemmel érintett naptári félév első napján érvényes jegybanki alapkamat egyharmadával megegyező késedelmi kamatot, de legalább a 6:48. § (1) bekezdésében meghatározott kamatot köteles fizetni. Ehhez kapcsolódnak a Ptk. 6:155. §-ának szabályai a vállalkozások közötti szerződésben, valamint a pénztartozás fizetésére kötelezett hatóság szerződése esetén fennálló fizetési késedelemre vonatkozóan.⁶²

A közös kötelmi jogi, illetve általános szerződési jogi szabályokat a kölcsönszerződés szabályai körében a Ptk. 6:388. §-a azzal egészíti ki, hogy az adós nem köteles kamat és egyéb díj fizetésére, ha ezt a felek kifejezetten kikötötték, vagy ha a szerződés céljából vagy az eset körülményeiből ez következik (szívességi kölcsön).

A Ptk. alapján tehát már nem abban kell a feleknek megállapodniuk, hogy a pénztartozás után kamat jár, hanem abban, hogy nem jár kamat. Mindez következik abból a piactudományi szemléletből, amely szerint a kamat az idegen pénz használatának az ára és a kockázatvállalás ellentételezése, amelyet – a felek eltérő megállapodása hiányában – minden pénztartozás kötelezettjének fizetnie kell.⁶³

értéki kamat). Lásd: VÉKÁS LAJOS – GÁRDOS PÉTER (szerk.): *Kommentár a Polgári Törvénykönyvhöz. 2. kötet.* Wolters Kluwer, Budapest, 2014, 1367.

⁶² Vállalkozások közötti szerződés, valamint pénztartozás fizetésére kötelezett szerződő hatóságnak szerződő hatóságnak nem minősülő vállalkozással kötött szerződése esetén a késedelmi kamat mértéke a késedelemmel érintett naptári félév első napján érvényes jegybanki alapkamat – idegen pénznemben meghatározott pénztartozás esetén az adott pénznemre a kibocsátó jegybank által meghatározott alapkamat, ennek hiányában a pénzügyi kamat – nyolc százalékponttal növelt értéke. A kamat számításakor a késedelemmel érintett naptári félév első napján érvényes jegybanki alapkamat irányadó az adott naptári félév teljes idejére.

⁶³ Összhangban a kamatra vonatkozó különböző közgazdaságtani elméletekkel, más aspektusból határozza meg a kamat fogalmát DARÁZS LÉNÁRD. Véleménye szerint ugyanis a kamatot nem azért

A kamat a pénzzolgáltatáshoz kapcsolódó járulékos szolgáltatás, amelynek fennállása és nagysága az alapszolgáltatástól függ.⁶⁴

Hatályos jogunk alapján a kamat fő fajtái a következők: a szerződéses (ügyleti) kamat, a késedelmi kamat, az egyenértéki kamat és a kármamat. A szerződéses kamat az idegen pénz mint főszolgáltatás használatáért jár. A késedelmi kamat a késedelem objektív szankciója. Az egyenértéki kamat az előző két eset alá nem tartozó minden olyan esetben fizetendő, amikor idegen pénz használatára kifejezetten ingyenesség hiányában kerül sor (pl. érvénytelen szerződéskötés előtti állapot helyreállításakor, a szerződés felbontása vagy a szerződéstől való elállás esetén, valamint jogalap nélküli gazdagodás orvoslásakor). A kármamat pedig a késedelmi kamat sajátos formája, amelyet a jogellenes károkozás kompenzációjaként fizetendő kártérítés összege után kell fizetni, tekintettel arra, hogy a kártérítés a károsodás bekövetkeztekor nyomban esedékes.⁶⁵

Megállapítható tehát, hogy a kamat mai magánjogunkban mindenfajta pénzkötelelemhez kapcsolódó általános kötelmi jogi intézmény.⁶⁶

3.4. A kamatszámítással kapcsolatos gyakorlati kérdések

3.4.1. Meddig kell az adósnak ügyleti kamatot fizetnie?

Már az 1959-es Ptk. 301. §-ának eredeti normaszövege, valamint annak 1990 előtti módosításai kapcsán is felmerült az a kérdés, hogy ha az adós késedelembe esik, és a felek a szerződésükben ügyleti kamatot kötöttek ki, vagy a kamat jogszabály alapján jár, akkor az adósnak a késedelembe esést követően is kell-e ügyleti kamatot fizetnie.⁶⁷

Az egyik lehetséges válasz erre a kérdésre az volt, hogy nem, mivel a késedelembe esés időpontjától az adósnak már csak késedelmi kamatot kell fizetnie. A másik lehetséges válasz szerint azonban az ügyleti és a késedelmi kamat eltérő szerepe,

kell fizetnie a kölcsönvevőnek, mert használja a kölcsönadó pénzét, hanem azért, mert a kölcsönadó nem használja a saját pénzét, és azt meghatározott időtartamra rendelkezésre bocsátotta a kölcsönvevőnek. Erről lásd: DARÁZS LÉNÁRD: A pénzkölcsönszerződés magánjogi természete. *Gazdaság és Jog*, 2016/6. szám, 14.

⁶⁴ VÉKÁS LAJOS: *Szerződési jog. Általános rész*. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2016, 214.

⁶⁵ VÉKÁS: i. m., 214. Kármamat alkalmazásra kerülhet jogszerű károkozás esetén fizetendő kártalanítás esetén is.

⁶⁶ VÉKÁS: i. m., 215.

⁶⁷ DR. KEMENES ISTVÁN: *A kamatkötés és számítás problémái a szerződési jogban*. Kézirat, Szeged, 1994. április 29.

funkciója miatt az adósnak mindkétféle kamatot egymás mellett, párhuzamosan fizetnie kell.

A Legfelsőbb Bíróság Polgári Kollégiumának módosított 90. számú állásfoglalása az első választ fogadta el. Ennek megfelelően a kölcsönszerződésben kikötött ügyleti kamat a kölcsöntartozás lejártáig, illetőleg – ha a szerződésben a lejárat idejét nem határozták meg – a kölcsönszerződésnek felmondás folytán történő megszűnéséig járt. Ettől kezdve az adós késedelmi kamatot volt köteles fizetni. Az adós ügyleti kamatfizetési kötelezettségét tehát a késedelembe esés időpontjától kezdődően felváltotta a késedelmi kamatfizetési kötelezettség, vagyis a késedelembe eséstől az adós ügyleti kamatot már nem, hanem csak késedelmi kamatot volt köteles fizetni.

Ezt azonban a későbbiekben a jogirodalom és a joggyakorlat is kifogásolta, azzal, hogy a „felváltó” kamat miatt a szerződésszegő késedelmes adós helyzete semmivel sem vált hátrányosabbá annál, mintha a pénzt szerződés alapján használhatná, és azután ügyleti kamatot fizetne.⁶⁸ Valószínűsíthetően ezért került sor már az 1984. évi 33. törvényerejű rendelettel, majd az 1989. évi X. törvény 2. §-ával az 1959-es Ptk. 301. § (1) és (2) bekezdéseinek megváltoztatására, újraszabályozására. Az új törvényi szabályozás folytán a Legfelsőbb Bíróság a módosított 90. számú állásfoglalását hatályon kívül is helyezte.

Az új jogi megoldás lényege az volt, hogy ha az adós a szerződés alapján a kölcsönösszeg után ügyleti kamat fizetésére volt köteles, majd a kölcsönösszeg visszafizetésével késedelembe esett, akkor a késedelem időpontjától kezdődően a késedelmi kamat már nem felváltotta az ügyleti kamatot, hanem a késedelembe eséstől kezdődően az adósnak egy, az ügyleti és a késedelmi kamatot is magában foglaló „vegyes” kamatot kellett fizetnie.⁶⁹ Ennek a vegyes kamatnak a mértéke eredetileg a szerződésben kikötött vagy jogszabály alapján járó ügyleti kamat és ennek évi 8 százalékos kamattal növelt együttes összege volt.

Ez a megoldás ötvözte a kétféle kamat eltérő funkcióit. Az adós az ügyleti kamatot az idegen pénz használatának ellenértékeként fizeti, az ügyleti kamat funkciója tehát a visszteher. Az ügyleti kamat a visszterhes szerződésekben az átadott kölcsönösszeg után a pénz használatának ellenértékeként, „használati díjként” jár. A késedelmi kamat funkciója viszont az, hogy a késedelem időtartamára objektív alapon a hitelező részére kártérítési átalányt nyújtson. Indokoltnak tartották tehát, hogy a visszterhes kölcsönszerződések esetében a változatlanul idegként használt

⁶⁸ KEMENES: i. m., 4.

⁶⁹ KEMENES: i. m., 4. A késedelembe esés időpontja kölcsönszerződés esetében a kölcsönösszeg szerződés szerinti visszafizetésének az időpontjával azonos. A hitelezőnek a kölcsönösszegre vonatkozó visszakövetelési joga a szerződésben meghatározott lejárat(ok) szerint, felmondás esetén pedig a felmondási idő elteltével nyílik meg.

pénzösszeg használata fejében az adós egyfelől használati díjat, másfelől a késedelmes visszafizetéssel okozott kár átalány formában történő megtérítése fejében késedelmi kamatot is fizessen.⁷⁰

Ezt az elvet követi a Ptk. 6:48. §-a is. A normaszöveg azonban nem teljesen pontos. Abból ugyanis az is kiolvasható, hogy a késedelmi kamat kizárólag a késedelemmel érintett naptári félév első napján érvényes jegybanki alapkamat egyharmada. Valójában azonban a Ptk. 6:48. § (2) bekezdésében meghatározott „halmozott” kamat együttes összege jelenti a késedelmi kamat összegét. Ez a törvényes késedelmi kamat tehát egyrészt a jogosultnak járó ügyleti kamatból, másrészt pedig a jegybanki alapkamat egyharmadából tevődik össze. A törvény azt is kimondja, hogy ennek a „halmozott” kamatnak el kell érnie legalább a Ptk. 6:48. § (1) bekezdésében meghatározott (késedelmi) kamat mértékét. A Ptk. 6:48. § (2) bekezdésében írt „halmozott” kamat a fizetési késedelem objektív szankciójaként fizetendő késedelmi kamat. Ennek alapján „halmozott” késedelmi kamatról beszélhetünk.⁷¹

Mindez azt jelenti, hogy a jogosultat a szerződés megszűnéséig ügyleti kamat, azt követően pedig késedelmi kamat illeti meg (BH 2007. 369.). Az adóst tehát ügyleti kamat csak a kölcsöntartozás esedékességének időpontjáig terheli. Késedelmes visszafizetés esetén a kölcsön lejáratát követően késedelmi kamat jár (BH 1996. 378.).

Egy további kérdés, hogy vállalkozások közötti szerződés esetén hogyan kell a „halmozott” késedelmi kamatot számítani, tekintettel a Ptk. 6:155. § (1) bekezdésére. A kommentárirodalom szerint ilyenkor is a Ptk. 6:48. § (2) bekezdését kell alapul venni azzal, hogy az annak alapján számított kamatláb nem lehet alacsonyabb a jegybanki alapkamat 8 százalékkal növelt mértékű késedelmi kamatnál.⁷²

Visszatérve a kiinduló kérdésre: igényt tarthat-e a hitelező az adós késedelembe esését követően is ügyleti kamatra? Követelheti-e a hitelező a késedelmi kamat mellett az adóstól a kölcsönszerződésben meghatározott eredeti futamidő végéig kalkulált ügyleti kamatot is? Mivel nincs olyan jogszabályi rendelkezés, amely egy ilyen kikötést tiltana, ennek a lehetőségét el kell ismerni. Fontos azonban kiemelni, hogy erre csak kifejezett szerződéses kikötés esetén van lehetősége a hitelezőnek.

⁷⁰ KEMENES: i. m. 2., 4.

⁷¹ VÉKÁS–GÁRDOS: i. m., 1368.

⁷² VÉKÁS–GÁRDOS: i. m., 1564. A vállalkozások közötti megnövelt késedelmi kamat azonban kizárólag akkor alkalmazható, ha a vállalkozások közötti pénztartozás szerződésből keletkezett. Nem alkalmazható, ha a pénztartozás más kötelmi jogviszonyból ered. A vállalkozások egymás közötti viszonyában a késedelmi kamat mértékére vonatkozó speciális rendelkezés ugyanis nem a kötelek közös szabályai, hanem a szerződések általános szabályai körében került elhelyezésre.

A kölcsönszerződések többsége nem határozza meg azt, hogy meddig áll fenn az adós ügyleti kamatfizetési kötelezettsége. A precízebb szerződések is jellemzően csak annyit mondanak, hogy az adós kamatot köteles fizetni a folyósítási időponttól kezdődően a visszafizetés napjáig. Kérdéses lehet azonban, hogy mit is tekinthetünk a tényleges visszafizetés napjának, különös tekintettel fizetési késedelem esetén. Ha az adós fizetési késedelembe esik, a hitelező adott esetben csak a végrehajtási eljárás vagy a felszámolási eljárás során jut térüléshez (amely azonban egyáltalán nem biztos, hogy a teljes fennálló tartozást fedezi). Így a kölcsönösszeg tényleges visszafizetésének a napja jóval későbbi időpont is lehet, mint a késedelembe esés napja. Egy erre vonatkozó szerződéses kikötés esetén ebben az esetben a hitelező a késedelembe esés napjától egyrészt igényt tarthat a Ptk. 6:48. §-a szerinti (halmozott) késedelmi kamatra, másrészt ezenfelül az ügyleti kamatra is, mindaddig amíg a késedelem fennáll, vagyis amíg az adós a tartozását ténylegesen vissza nem fizeti.

3.4.2. Kamatos kamat

Mint láttuk, az 1959-es Ptk. eredeti normaszövege tiltotta a kamatos kamatot, azt érvényesen nem lehetett kikötni. Utóbb ez a tilalom megszűnt, vagyis a lejárt ügyleti kamat után elismerték a kamat felszámításának a lehetőségét.

A kamatos kamat ennek alapján a főszolgáltatásnak a mindenkor lejárt (ügyleti) kamatösszegekkel való megnövelését és ennek az időszakonként megnövelt összegnek a kamatoztatását jelenti.⁷³ A gyakorlatban ez leginkább a lejáratig esedékessé vált ügyleti kamat tőkésítését és azután késedelmi kamat fizetését jelenti. A kamatos kamat kikötés azonban vonatkozhat arra az esetre is, ha a felek az egyes időszakokra járó ügyleti kamatot tőkésítik, és az adósnak az után is ügyleti kamatot kell fizetnie.⁷⁴

Bármelyik esetről is legyen szó, nincs akadálya az ügyleti kamat tőkésítésének, vagyis egy olyan szerződéses kikötésnek, amely alapján a lejárt ügyleti kamat a tőketartozás részévé válik és ezt követően az ügyleti kamat maga is kamatozik. Az ilyen kamatos kamat kikötés nem érvénytelen.⁷⁵

Ismert olyan jogirodalmi álláspont, amely szerint a lejárt ügyleti kamat után járó késedelmi kamatot a feleknek ki sem kell külön kötniük a szerződésben, mivel

⁷³ KEMENES: i. m., 5.

⁷⁴ KEMENES ISTVÁN kiemeli, hogy ez a megoldás minősülhet novációnak is, vagyis a lejárt ügyleti kamat megállapodással való, más jogcímű tartozássá (tőketartozás) változtatásának. Lásd KEMENES: i. m., 6.

⁷⁵ VÉKÁS: i. m., 215.

az anélkül is jár. Az ügyleti kamat késedelmes megfizetése ugyanis egy tekintet alá esik bármilyen más pénzbeli ellenszolgáltatás késedelmes megfizetésével, így a lejárt ügyleti kamat után a késedelembe esés időpontjától kezdődően – külön kikötés nélkül is – késedelmi kamatot kell fizetni.⁷⁶

Más álláspont szerint azonban a kamatos kamatban a feleknek mindig kifejezetten meg kell állapodniuk, bármelyik esetről is legyen szó.⁷⁷

Bonyolíthatja a helyzetet, ha az adósnak a tőkeösszeg részleteit és az ügyleti kamatot nem azonos időpontban kell megfizetnie. Annak ugyanis nincs akadálya, hogy a tőkétörlesztésre és a kamatfizetésre ne ugyanazon a napon kerüljön sor. Lehetséges az is, hogy az adós türelmi időt kap a tőkétörlesztés megkezdésére, de az ügyleti kamatot a türelmi időszak alatt is fizetnie kell.

Kérdésként merül fel az is, hogy késedelmi kamat után lehet-e késedelmi kamatot felszámítani. Ezt a bírói gyakorlat már korábban is elutasította, arra hivatkozással, hogy késedelmi kamat után fogalmilag nem számítható fel késedelmi kamat, és ilyen kikötés nem lehetséges.⁷⁸ A bírói gyakorlat a mai napig ezt az elvet követi.

A késedelmi kamat tehát nem tőkésíthető, ezért kamatos kamat kikötése késedelmi kamat tekintetében érvénytelen. Ennek indoka, hogy a pénztartozás késedelmét a késedelmi kamat megfelelően szankcionálja, a jogosult esetleges többletkárát pedig kártérítésként érvényesítheti.⁷⁹

⁷⁶ KEMENES: i. m., 5. Ha nincs erre vonatkozó szerződéses kikötés, akkor a lejárt ügyleti kamat után a késedelembe esés időpontjától kezdődően a törvényes késedelmi kamatot kell megfizetni.

⁷⁷ SALAMONNÉ DR. SOLYMOSI IBOLYA: A hitel és kölcsön jogviszonyok szabályozása az új Polgári Törvénykönyvben. *Magyar Jog*, 2010/8. szám, 452.

⁷⁸ KEMENES: i. m., 7.

⁷⁹ VÉKÁS: i. m., 217.